

УДК 355.233

О. М. СТАВИЦЬКИЙ,

*кандидат військових наук, доцент, докторант Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті поданий системний опис основних компонентів моделі педагогічної системи професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі Національної академії Державної прикордонної служби України. На основі аналізу й узагальнення результатів експериментальної роботи наведено шість основних рівнів опису даної моделі.

Ключові слова: *професійне виховання, офіцер-прикордонник, модель, система.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Модель являє собою визначеного виду абстракцію, що спрощує розгляд взаємозв'язків у системних об'єктах. Поняття “модель” у методології науки трактується як аналог визначеного фрагмента природної або соціальної реальності, породження людської культури. Цей аналог може виконувати різноманітні функції: зберігати і розширювати знання про оригінал, перетворювати його або керувати ним. Із гносеологічної точки зору модель – представник, замітник оригіналу в пізнанні й практиці [1, с. 289].

Отже, можна зробити висновок: якщо образ професіонала відображає знання, суб'єктивно сприйняті і включені в оціночну систему суб'єкта, то модель професіонала являє собою об'єктивний системний опис змісту діяльності, умов її протікання і вимог, що висувуються до професіонала.

При цьому слід враховувати, що службова діяльність персоналу Державної прикордонної служби, як і будь-яка професійна праця, є соціокуль-

турним явищем, яке ускладнюється з розвитком суспільства, його законодавчої і правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз джерел, у яких простежується історія становлення Збройних Сил України та Державної прикордонної служби зокрема [2–6], показує, що в кожен історичний період усвідомлювалося значення особистісних якостей і здібностей кандидатів на службу для ефективного виконання службових обов'язків. Крім того, перелік і обсяг цих якостей постійно розширювалися й ускладнювалися.

Системний опис професійної діяльності офіцера-прикордонника ведеться відповідно до реальних соціально-економічних умов, у яких виконують службові обов'язки випускники НАДПСУ. Зміст освіти, тобто мета освітньої та професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, місце даного фахівця в структурі Державної прикордонної служби України і вимоги до його компетентності, інші соціально важливі властивості та якості відображені як у освітньо-кваліфікаційних характеристиках, так і в моделях фахівця [7–14].

Метою статті є системний опис основних компонентів моделі педагогічної системи професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у навчально-виховному процесі Національної академії Державної прикордонної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель системи професійного виховання у НАДПСУ розроблялася на основі аналізу й узагальнення результатів експериментальної роботи (див. рисунок) та являє собою шість основних рівнів опису:

перший – відображає соціально-психологічні вимоги, що висувуються до офіцера-прикордонника. Вони проявляються як узгодження вимог суспільства до рівня професіоналізму й особистості прикордонників, вимог професії до суб'єктних і особистісних характеристик фахівця, нормативно-правових вимог, які відображають цілі, задачі й умови функціонування органів та підрозділів Держприкордонслужби України;

другий рівень моделі висвітлює теоретичні основи організації педагогічної діяльності й професійного виховання у вузі. Вони розкриваються як шляхи і напрямки вирішення протиріч професійного розвитку майбутнього офіцера-прикордонника у навчальному процесі з урахуванням соціально-психологічних вимог і науково-обґрунтованих закономірностей становлення фахівця у вузі на сучасному етапі суспільного розвитку. Соціально-психологічні вимоги і теоретичні основи професійного виховання

визначають його цілі, організацію, зміст, процес (етапи, форми, методи, засоби, умови) і вимоги до суб'єктів педагогічної діяльності.

Використовуючи методологію аналізу системи виховання у навчальному закладі, яка використана В. І. Мірошніченко під час дослідження системи патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників [15, с. 112], можна виділити такі функції даної системи:

діагностична, що дозволяє диференціювати й індивідуалізувати даний процес відповідно до суб'єктивних проблем професійного становлення курсанта, а також сприяти розвитку його самосвідомості, цінностей і спрямованості;

соціально-професійна, яка сприяє становленню курсанта як представника визначеної соціальної і професійної спільноти;

пізнавальна, яка розкриває для курсанта його власний внутрішній світ та знайомить з індивідуальними особливостями інших людей в аспекті їх професійного самовизначення і придатності, а також з вимогами професії до людини, змістовними і результативними професійними цінностями та професійно-важливими якостями;

навчальна – дає уміння самопізнання, самооцінки, уміння будувати взаємини з іншими людьми в процесі праці та регулювати власну життєдіяльність;

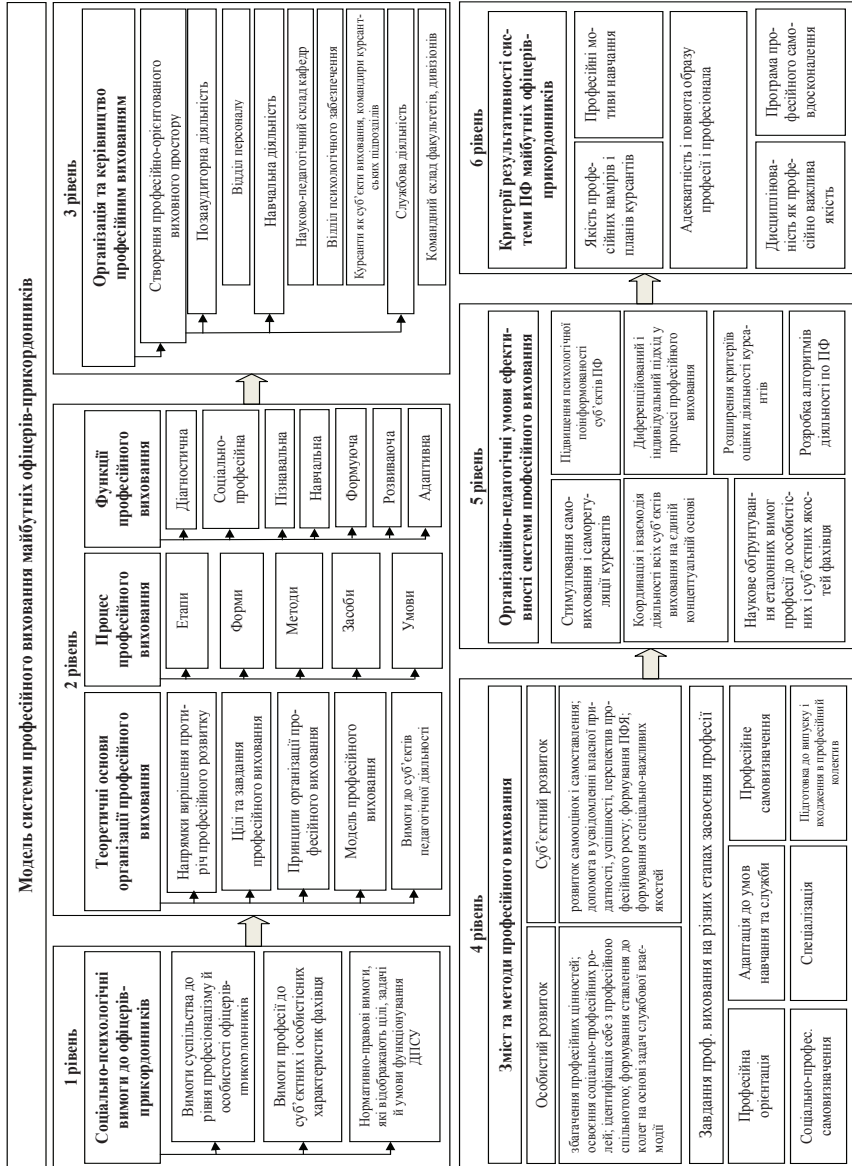
формуюча – служить становленню образу – “Я” і “Я-концепції” курсанта, формуванню його як суб'єкта професійної праці;

розвиваюча – сприяє виявленню і розвитку загальних і спеціальних здібностей, індивідуальних особливостей і стилю діяльності;

адаптивна – сприяє включенню випускників вузу у професійні відносини у підрозділах охорони державного кордону;

третій рівень моделі відображає підсистему організації і керівництва професійним вихованням у вузі. На даному рівні розкриваються напрямки діяльності всіх суб'єктів виховання. Професійно зорієнтоване виховання (як формування системи уявлень, образів, самооцінок) охоплює собою усі види навчальної, службової та позааудиторної діяльності курсантів, поєднує роботу всіх її суб'єктів: керівництва вузу, керівного складу факультетів, командирів курсантських підрозділів, науково-педагогічного складу вузу і самих курсантів як суб'єктів професійного самовиховання.

Єдиною методологічною основою для їх взаємодії служить створення професійно зорієнтованого виховного простору і розвиток професійної самосвідомості курсантів як суб'єктів навчальної й службової діяльності, а також дотримання принципів професійного виховання у НАДПСУ.

На основі аналізу теорії і практики були виділені такі принципи: компетентнісна спрямованість навчання і виховання; аксіологічна значущість супідрядності та дисципліни для ефективності оперативно-службової діяльності та збереження психологічної стійкості особистості офіцера-прикордонника; компенсаторної спрямованості при розвитку особистісних і суб'єктних якостей курсантів; формуючої спрямованості діагностики в становленні професіонала; рефлексії й усвідомленості в процесі самовиховання курсантів;

четвертий рівень моделі розкриває зміст і методи професійного виховання, організованого відповідно до етапів входження курсантів у навчально-службову діяльність, розвиток його як суб'єкта професійної праці й індивідуальних проблем професійного становлення. Єдиною основою змісту діяльності суб'єктів професійного виховання є процес формування адекватного образу майбутньої професії, уявлень про цілі, задачі, труднощі та позитивні мотиви діяльності фахівців у підрозділах охорони державного кордону, співвідношення особистісного і суб'єктного розвитку в процесі професійної освіти. При цьому змістом особистісного розвитку є збагачення професійних цінностей; освоєння соціально-професійних ролей; ідентифікація себе з представниками професійної спільноти; формування ставлення до товаришів на основі задач службової взаємодії. Змістом суб'єктного розвитку в процесі професійного виховання є розвиток самооцінок і самоставлення на основі включення в практичну діяльність; допомога в усвідомленні власної придатності, успішності, перспектив професійного росту; формування професійно-важливих якостей; формування спеціально-важливих якостей.

На основі аналізу досліджень з професійного становлення майбутнього фахівця в навчальному закладі зміст роботи будується відповідно до наступних етапів: професійна орієнтація (підготовка та вступ до вузу); адаптація до умов навчання та служби (1 семестр); професійне самовизначення (2–4 семестри); соціально-професійне самовизначення, початок спеціалізації (5–6 семестри); спеціалізація, підготовка до випуску і входження в професійний колектив (7–8 семестри). Відповідно до кожного з цих етапів технологія професійного виховання припускає цілеспрямований підбір змісту і форм роботи, що сприяє розвитку професійно-особистісних і професійно-суб'єктних орієнтацій курсантів.

Якщо етапи професійного становлення курсантів мають значення з погляду врахування закономірностей розвитку суб'єкта навчально-службової

діяльності у виховному процесі, то система педагогічних задач визначає форми і методи цілеспрямованої виховної роботи як командного складу навчального дивізіону та факультету, так і науково-педагогічного складу кафедр.

Типи педагогічних задач у процесі професійного виховання визначаються залежно від ситуації, що складається в курсантів на різних етапах освоєння професії, й від суб'єктивної оцінки курсантом складності та перспективності цієї ситуації. Типову педагогічну задачу формують, по-перше, якість професійних намірів кожного курсанта, рівень їх домагань у професійній сфері у зіставленні з реальністю самооцінки й рівнем суб'єктивного контролю; по-друге, рівень розвитку професійної самосвідомості курсантів. Тут може бути виділений високий, середній і низький рівень, що визначається за трьома критеріями: рівень поінформованості про майбутню професію й ставлення до неї; знання і відношення до себе як представника певної професійної спільноти; рівень саморегуляції в процесі професійного становлення. Кожний з цих критеріїв містить велику кількість показників (докладно вони будуть розглянуті у наступному розділі) і важко піддаються точній кількісній оцінці. При організації професійного виховання, командирам дивізіонів, начальникам навчальних груп, науково-педагогічному складу кафедр важливо враховувати комплекс цих показників загалом, уміти розпізнавати в курсантів недостатній розвиток окремих ознак і проводити роботу з їх формування;

п'ятий рівень моделі розкриває організаційно-педагогічні умови, що визначають ефективність функціонування та розвитку системи професійного виховання. До таких умов відносяться:

орієнтація всієї системи професійного виховання на стимулювання самовиховання і саморегуляції курсантів на основі ставлення до себе як суб'єктові навчально-службової діяльності;

координація і взаємодія діяльності всіх суб'єктів виховання на єдиній концептуальній основі, наступність і розвиток змісту роботи від курсу до курсу;

диференційований і індивідуальний підхід у процесі професійного виховання на основі тісного зв'язку з відділом психологічного забезпечення;

підвищення психологічної поінформованості керівного складу факультету, дивізіону, курсу, молодших командирів про закономірності професійного самовизначення курсантів;

наукове обґрунтування еталонних вимог професії до особистісних і суб'єктивних якостей майбутнього фахівця;

детальна розробка алгоритмів діяльності викладачів різних навчальних дисциплін і командирів різного рівня з розв'язання типових педагогічних задач формування професійної самосвідомості курсантів, а також індивідуального підходу до них у зв'язку з проблемами професійного самовизначення;

розширення критеріїв оцінки діяльності курсантів. Така оцінка повинна характеризувати курсанта не тільки як суб'єкта навчальної, але й як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Це означає, що крім ставлення до навчання, успішності, дисциплінованості та старанності повинні заохочуватися, оцінюватися і стимулюватися якості, важливі в майбутній професійній діяльності;

шостий рівень моделі розкриває критерії результативності системи професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. Критерії оцінки діяльності всіх суб'єктів виховання диференційовані відповідно до їх функцій і можливостей впливу на курсантів у навчально-службовій діяльності. На рівні навчального закладу загалом розглядаються такі організаційно-педагогічні критерії, як: якість виховного середовища вузу, професійно спрямоване оформлення, застосування критеріїв оцінки виховного процесу з урахуванням професійної орієнтації курсантів. На рівні факультету – організація заходів і оформлення аудиторій, що підтримують гордість за факультет і його випускників. На рівні навчального дивізіону (курсу) – рівень професійної спрямованості виховної роботи з курсантами.

До показників, що характеризують критерії оцінки і самооцінки результативності професійного виховання віднесені: якість професійних намірів і планів курсантів, професійні мотиви навчання у вузі, дисциплінованість як професійно важлива якість; адекватність і повнота образу професії і професіонала; програма професійного самовдосконалення.

Висновок. Представлена модель системи професійного виховання дозволяє окреслити межі й основні взаємозв'язки, які визначають систему діяльності в даному напрямку.

У подальших наукових пошуках необхідно розглянути конкретні форми організації та зміст системи професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Богословский В. П. Моделирование научно-исследовательской деятельности в педагогическом вузе / В. П. Богословский // Педагогика в вузе: Наука и учеб-

ний предмет : робочі матеріали конференції. – СПб. : РГПУ ім. А. І. Герцена, 2000. – С. 286–297.

2. Кабачинський М. І. Історія кордонів та Прикордонних військ України : монографія / М. І. Кабачинський. – Хмельницький : Видавництво Хмельницької міської друкарні, 2000. – 216 с.

3. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький. – Львів : Світ. – Т. 1. – 1990. – 319 с.

4. Військове виховання: історія, теорія та методика : навчальний посібник / за ред. В. В. Ягупова. – К., 2002. – 560 с.

5. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. І. Нещадим. – К., 2004. – 56 с.

6. Боровых А. С. Профессиональное воспитание курсантов и слушателей в учебных заведениях МВД России в 1980–90 гг. : дисс. канд. историч. наук : спец. 07.00.02 “Отечественная история” / Боровых Александр Сабинович. – СПб., 2000. – 214 с.

7. Балашов В. А. Формирование профессиональных качеств у слушателей-пограничников в процессе профессионального обучения : дисс. ... кандидата пед. наук : 20.01.06 / Балашов Валерий Алексеевич. – Хмельницький, 1996. – 263 с.

8. Дзюба П. М. Теоретична модель професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників на основі особистісно орієнтованого навчання [Електронний ресурс] / П. М. Дзюба // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. Романишина Л. М. – 2010. – Вип. 2. – Режим доступу : http://www.nbv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_2/10fpmoon.pdf. – Заголовок з екрана.

9. Мацишин М. О. Модель професійного становлення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України / М. О. Мацишин // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Вип. 308. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2006. – 129 с.

10. Новак І. А. Дидактична модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. А. Новак. – Національна академія Прикордонних військ України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

11. Почечалін І. М. Модель формування професійної культури офіцерів в умовах службової діяльності / І. М. Почечалін, В. В. Райко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць. – № 8 (61) / гол. ред. Сущенко Т. І. – Запоріжжя : Вид-во Класичного приватного університету, 2010. – С. 368–373.

12. Мельничук О. Модель спеціаліста / О. Мельничук, А. Яковлева // Высшее образование в России. – 2000, – № 5. – С. 16–19.

13. Райко В. В. Модель педагогічної системи формування правової культури в офіцерського складу Держприкордонслужби України / В. В. Райко // Освітньо-нау-

кове забезпечення діяльності правоохоронних органів України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 лист. 2008 р.) / НАДПСУ. – Хмельницький, 2008. – С. 207–209.

14. Орлов А. П. Разработка модели специалиста / А. П. Орлов, Ю. Е. Актерский, Б. П. Безруков // Новые информационные технологии в практической работе правоохранительных органов : материалы конференции. – СПб., 1998. – С. 200–202.

15. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / В. І. Мірошніченко. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 376 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Мірошніченко В. І.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2013.

Ставицкий О. Н. Модель системы профессионального воспитания будущих офицеров-пограничников

В статье представлено системное описание основных компонентов модели педагогической системы профессионального воспитания будущих офицеров-пограничников в учебно-воспитательном процессе Национальной академии Государственной пограничной службы Украины. На основе анализа и обобщения результатов экспериментальной работы представлены шесть основных уровней описания данной модели.

Ключевые слова: профессиональное воспитание, офицер-пограничник, модель, система.

Stavitsky O. N. Model of system of professional education of future officers-borderguards

The article presents systematic description of the main components of the model of pedagogical system of professional education of future officers-borderguards in the educational process of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Based on the analysis and generalization of the results of experimental work six basic levels of description of the model have been given.

Keywords: professional education, officer-borderguard, model, system.